

Foto: Anda van Riet

Maatwerk rukt op in de samenleving. We lijken er steeds meer behoefte aan te hebben, als consument, als klant, patiënt, maar ook als ouder, leraar en als leerling. Ook in het talenonderwijs is een beweging naar maatwerk of gepersonaliseerd leren in gang gezet. In dit artikel geeft Paul Rosenmöller, voorzitter van de VO-raad, inzicht in de drijfveren, de ontwikkelingen en de dilemma's hierbij, maar ook en vooral pleit hij voor een brede invulling van het maatwerk.

MAATWERK, VOORBIJ DE HYPE

PAUL ROSENMÖLLER

Differentiëren, individualiseren, gepersonaliseerd onderwijs of toch maar gewoon maatwerk? Om niet in definitiekwesties verzeild te raken, spreek ik in dit artikel over maatwerk. Maatwerk definiëren we binnen de VO-raad als het afstemmen van het onderwijs op de capaciteiten en behoefte van de leerling. Met maatwerk hebben we dus een bredere ambitie dan alleen vakken op een hoger of lager niveau afronden. Scholen willen recht doen aan verschillen tussen leerlingen, ze willen de motivatie voor het leren verhogen, uitdaging bieden et cetera (zie bijvoorbeeld <www.leerling2020.nl>). Omdat er veel vormen van maatwerk zijn en er veel factoren van invloed zijn op leerprestaties, is het lastig vast te stellen of dit er allemaal door wordt bereikt. Voorlopig moeten we ons daarom tevreden stellen met de ervaring van scholen die voor maatwerk hebben gekozen en gepersonaliseerd onderwijs invoeren.

Het maatwerkdiploma

In 2015 kwam de discussie over maatwerk in het onderwijs publicitair in een stroomversnelling door een oproep van de VO-raad voor invoering van een diploma waarbij je vakken op meerdere niveaus kunt afronden. Hierdoor leek het even alsof het maatwerkdiploma een doel op zich was, terwijl wij het zien als het sluitstuk van de ontwikkeling naar maatwerk op scholen – het op passende wijze afronden van een opleiding die recht doet aan de diverse talenten van de leerling.

Onze oproep voor het maatwerkdiploma kwam rechtstreeks voort uit een serie gesprekken die we met schoolleiders en bestuurders voerden over de toekomst van het onderwijs. Zij gaven aan dat ze leerlingen meer dan nu willen kunnen aanspreken op hun capaciteiten en talenten – op hun cognitieve talenten, maar ook op hun muzikale, creatieve, sportieve en wat dies meer zij.

Veel schoolleiders zagen dat leerlingen niet voldoende worden uitgedaagd en dat een deel van hen niet gemotiveerd is. Er is veel meer over te zeggen, maar deze gesprekken resoneerden vooral het geluid dat het systeem waarin we leerlingen al vroeg indelen naar niveau, onvoldoende recht doet aan hun mogelijkheden. Het systeem is leidend in plaats van de leerling. Het maatwerkdiploma waarbij leerlingen vakken op meerdere niveaus afsluiten, draagt bij aan de flexibilisering van het systeem.

En: een maatwerkdiploma is in het huidige systeem van groot belang voor leerlingen met een zogenaamd disharmonisch profiel. Dat zijn leerlingen die (bijvoorbeeld) sterk zijn in talen maar zwak in de bètavakken. Voor hun talentontwikkeling is het heel belangrijk dat zij in hun sterke vakken examen kunnen doen op een hoger niveau. In ons ideale systeem doe je examen in vakken op meerdere niveaus en krijg je aan het eind een maatwerkdiploma in plaats van een vmbo-, havo- of vwo-diploma, zo schrijft voormalig staatssecretaris van OCW Sander Dekker over de flexibilisering van het onderwijs in het voortgezet onderwijs in een kamerbrief van 17 februari 2016.

Het systeem knelt

Eerlijk gezegd waren we verrast door de vele reacties. We realiseerden ons dat we iets wezenlijks hadden aangesneden over de knellende structuur van het onderwijs. Ouders schreven ons brieven om te vertellen hoe blij ze waren dat er eindelijk aandacht kwam voor hun zoon of dochter die zo goed in de talen is, maar op de bètavakken moeilijk kan meekomen. Leraren reageerden voorzichtiger; zij wezen vooral op praktische bezwaren, zoals dat het hun aan tijd ontbreekt om leerlingen op meerdere niveaus les te geven. De politiek was positief maar reageerde ook geschrokken: 'of we ons realiseerden wat dit voor gevolgen had voor het stelsel'. Dat hadden we.

Als de school alléén individuele trajecten op maat zou aanbieden, dan verdwijnt de school als sociale leeromgeving

Daar was het ons er immers om te doen geweest.

Maar ook in de media verschenen artikelen. Sommige positief ingestoken met als teneur dat er nu eindelijk wat ging gebeuren, maar ook artikelen die op risico's wezen en ingingen op de effecten van een maatwerkdiploma. Steeds waren er twee kanten van een medaille. Zo waarschuwde de Onderwijsraad in 2015 dat invoering van een maatwerkdiploma kansenongelijkheid in de hand werkt. Maar schoolleiders uit het vmbo stelden juist dat een maatwerkdiploma binnen het huidige stelsel de kansen van laatbloeiers vergroot. Het bevordert de motivatie als je kunt doen waar je goed in bent, zeiden onderwijskundigen, maar ook was er het argument dat het uitnodigt om níét het beste uit je zelf te halen. Voorts daagt het je uit om hoger te presteren, tegenover de zucht dat de toch al toenemende prestatiedruk zo alleen maar groter wordt.

Een maatregel kan naast het beoogde effect ook altijd (negatieve) bijeffecten hebben. Deze effecten kunnen tegen elkaar weggestreept worden. Zo is er bijvoorbeeld de redenering dat gepersonaliseerd leren tot gevolg heeft dat het sociale aspect dús verloren gaat, omdat leerlingen leren dat de wereld om hun persoonlijk succes draait. In een mooi artikel in *De Nieuwe Meso* (december 2016) over gepersonaliseerd leren laat Klaas Pit zien dat beide zaken verenigd kunnen worden, als gepersonaliseerd onderwijs niet beperkt blijft tot individualisering. Het gaat niet alleen om het leren van het individu, maar om de persoon die zich ontwikkelt in een betekenisvolle sociale context. Op dit laatste ga ik dieper in door te kijken naar het taalonderwijs.

Taalonderwijs en de sociale functie van de school

Maatwerk komen we overal in de samenleving tegen en we lijken er steeds meer behoefte aan te hebben. Als consument, als klant, als cliënt, patiënt, maar ook als ouder, leraar en als leerling. Daarmee is het natuurlijk nog niet per definitie goed. Met behulp van ICT kan gepersonaliseerd onderwijs tot in de puntjes worden doorgevoerd, daardoor kunnen we de vorderingen van individuele leerlingen volgen en hen helpen nieuwe stappen te zetten. Dat zijn in zichzelf prima ontwikkelingen en het is een antwoord op de vraag aan het onderwijs uit de samenleving om mee te gaan met de tijd. Maar die samen-

Met een havoadvies een vwo-diploma halen

Leerlingen met een havoadvies die kunnen én willen doorgroeien naar het atheneumniveau kunnen op het Vlietland College in Leiden terecht op het HAtheneum. Na een speciaal programma in de onderbouw stromen zij na drie jaar door naar 4 vwo.

Heel wat havobrugklassers verlaten de school uiteindelijk met een vwo-diploma, maar doen daar vrijwel altijd langer over dan zes jaar. Is die vertraging wel altijd nodig, vroeg men zich op het Vlietland College af. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat de betere havoleerling in zes jaar een vwo-diploma kan halen? Het HAtheneum is het antwoord op deze vraag. Na een periode van voorbereiding is in 2016–2017 de eerste HAtheneumbrugklas van start gegaan.

Van de ruim 30 aanmeldingen zijn 24 leerlingen in de HAtheneumgroep geplaatst; allemaal leerlingen met een goed havoadvies, waarbij de basisschool twijfelt tussen havo en vwo. Om te beoordelen of de leerling in het HAtheneum op z'n plaats zal zijn, wordt eerst contact opgenomen met de basisschool. Brugklascoördinator Peter Muires: 'De stem van de leerkracht van groep 8 is heel belangrijk. Geeft die een no-go, dan plaatsen we de leerling niet in deze groep.' Daarnaast weegt het intakegesprek met de leerling zwaar.

De vakken worden in de onderbouw op vwo-niveau aangeboden. Een speciaal curriculum en extra begeleiding moeten bewerkstelligen dat de leerlingen na drie jaar probleemloos doorstromen naar een reguliere vwo 4-klas. Muires: 'Ze krijgen extra lessen Nederlands, Engels en wiskunde. We creëren daarvoor tijd door niet-cognitieve vakken, zoals muziek, drama en tekenen, compacter aan te bieden. In het derde jaar, als ze hun profiel hebben gekozen, overwegen we om de leerlingen extra lessen aan te bieden in de vakken die belangrijk zijn in hun profiel.'

Voor meer informatie, zie <bit.ly/lm-vor>.

Niet meer geremd door klassikaal tempo

Elke leerling onderwijs op maat. Het Zwijsen College in Veghel heeft de afgelopen jaren veel in deze ambitie geïnvesteerd. Inmiddels hebben leerlingen verschillende mogelijkheden om te versnellen, te verbreden en te verdiepen.

Het afgelopen schooljaar deed een kwart van de vwo 5-leerlingen eindexamen in totaal 36 vakken met een gemiddelde score van een 7,8. Zij zitten op het Fast Lane vwo, een versnelde vwo-route waarin leerlingen tijd vrijspelen om in 6 vwo te verbreden en te verdiepen. 'Voor slimme leerlingen is versnelling heel effectief', zegt plaatsvervangend rector Barbara Sol. 'Leerlingen die onderpresteren bijvoorbeeld, zien we opbloeien doordat ze niet meer worden geremd door het klassikale tempo.'

Vanaf leerjaar 3 kunnen leerlingen vakken waarin ze uitblinken versneld doorlopen. Omdat de Fast Lane-leerlingen samen met reguliere leerlingen in de groep zitten – een bewuste keuze – moeten leraren goed kunnen differentiëren. 'Al onze docenten zijn gedurende een heel schooljaar intensief geschoold in differentiëren', vertelt Sol. 'Maar daarmee ben je er niet, hebben wij ervaren. Er is meer nodig: leerlingen krijgen voor de vakken die ze versneld doen, extra instructie in zogenoemde "zwijsenuren". In overleg met hun mentor en de vakdocent hoeven ze dan sommige reguliere lessen niet meer te volgen.'

Naast versnelling, worden de zwijsenuren gebruikt voor verdieping en verbreding. Sol: 'Leerlingen kunnen in deze uren bijvoorbeeld excellentieprogramma's volgen, zoals Cambridge English, ze kunnen Chinees leren of Spaans, en sommige leerlingen gebruiken deze uren om onderwijs te volgen aan de universiteit. Elke leerling maakt hierover individuele afspraken met de mentor.'

Voor meer informatie, zie <bit.ly/lm-vor>.

Maatwerk is bovenal een aanvulling op en geen motie van wantrouwen tegen het traditionele onderwijs of tegen directe instructie

leving vraagt ook dat het onderwijs maatschappelijke bewustwording stimuleert. De functie van een school is die van een gemeenschap, oefenplek en pedagogische omgeving, leren de pedagogen me (zie bijvoorbeeld Gert Biesta (2015) in *Het prachtige risico van onderwijs*). Als de school alléén individuele trajecten op maat zou aanbieden, dan verdwijnt de school als sociale leeromgeving. Dat hebben veel scholen die maatwerk tot norm verheffen, goed begrepen; zij geven júst veel aandacht aan het sociale aspect, de maatschappelijke toerusting van leerlingen en de vormende kant van het onderwijs. Vaak zetten zij ook meerdere niveaus bij elkaar (meerdere voorbeelden zijn te vinden in de kaders en op <bit.ly/lm-vor>).

Een dergelijk concept van maatwerk vraagt veel van de docenten. Naast dat zij moeten kunnen differentiëren verandert ook hun rol. Die wordt meer coachend. Differentiëren is niet de groep weer verdelen in sub-groepjes, waarbij het ene groepje meer mag doen dan het andere groepje, maar eerder: 'de lat ligt ergens en we gaan samen kijken op welke manier jý daar komt'. Maatwerk betekent dus persoonlijke aandacht, aandacht voor elkaar, het creëren van een sociale omgeving, ook vaak werken met verschillende niveaus door elkaar. Het is bovenal een aanvulling op en geen motie van wantrouwen tegen het traditionele onderwijs of tegen directe instructie. Dat geldt zeker ook voor de talen. Taal is ons communicatiemiddel, je leert een taal niet in je eentje achter de computer. Het is belangrijk het sociale en communicatieve aspect van taalonderwijs in te zetten voor de algemene vorming. Spreek taaltalent aan door gewoon goede (traditionele) lessen te geven. Maar spreek taaltalent dus óók aan met een individuele, persoonlijke benadering waar dat nodig is, of door formatieve evaluatie toe te passen en door technische mogelijkheden als sociale media en internet volop te benutten. En, bied leerlingen die dat kunnen een hoger niveau aan.

Met dit artikel heb ik laten zien dat gepersonaliseerd leren, ook in het taalonderwijs, een ontwikkeling is die het vluchtige karakter van een hype overstijgt. Het is belangrijk en goed de beweging naar meer maatwerk in het onderwijs te steunen, zonder daarbij de sociale en vormende doelen van het onderwijs uit het oog te verliezen. ■